RAVON Werkgroep Monitoring

nr. 26

NIEUWSBRIEF

Voorjaar 2003

Meetnet Reptielen

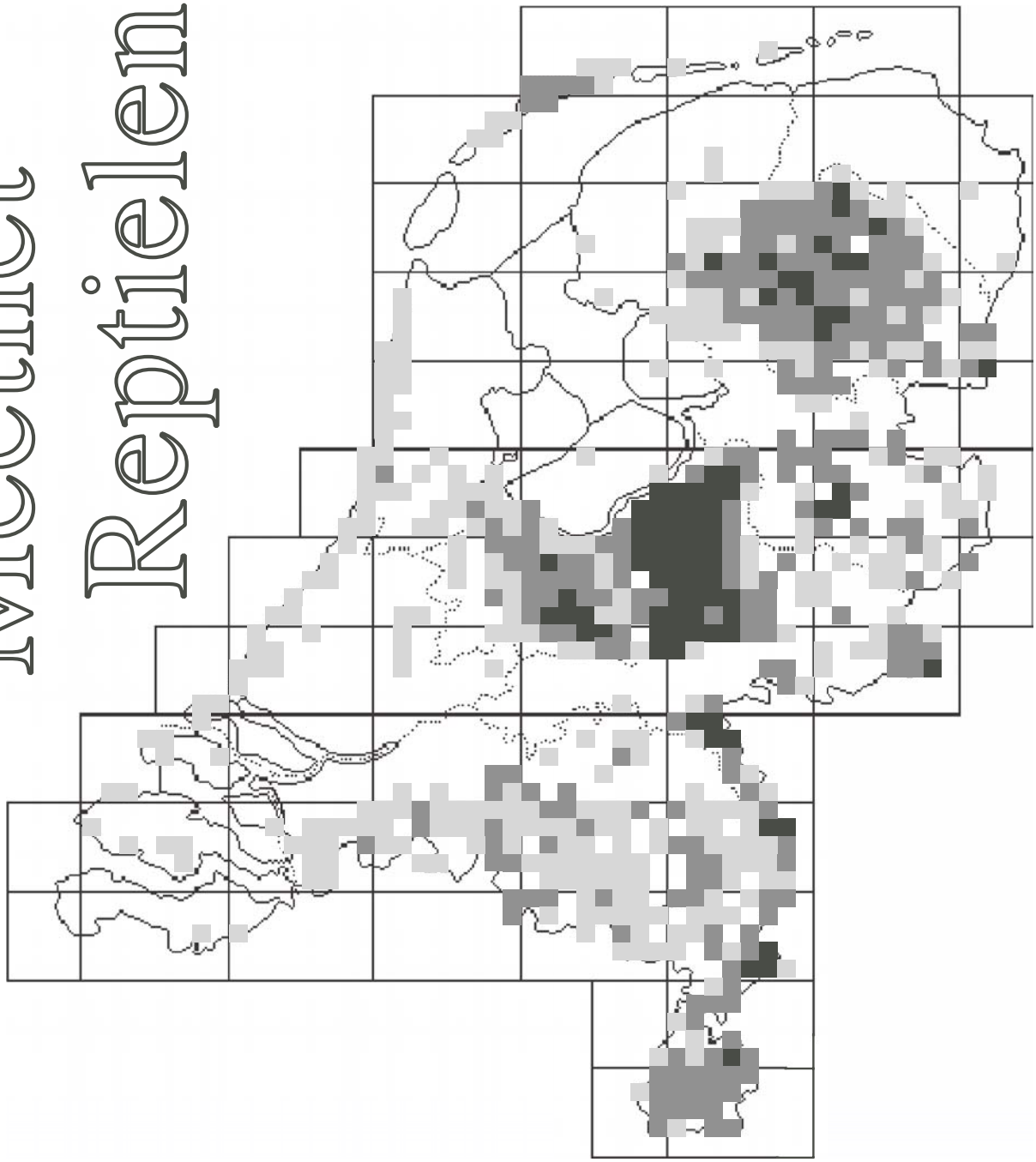

Gegevens monitoring 2002

REGIOCOÖRDINATOREN

•DUINEN PWN NOORD HOLLAND:
Cees de Vries
v. Oldenbarneveldweg 40
1901 KC Castricum
Tel. 0251-662212
cees.d.vries@pwn.nl

•OMGEVING AMSTERDAM:
Martin Melchers
Laplacestraat 65
1098 HS Amsterdam
Tel. 020-6650925

• UTRECHT:
Theo de Jong
Rijnlaan 25
4105 GS Culemborg
Tel. 0345-519946
theo.de.jong@provincie-utrecht.nl

•DUIN & KRUIDBERG:
Ruud Luntz
Duinlustweg 26
2051 AB Overveen
Tel. 023-5241908
r.luntz@natuurmonumenten.nl

•FRIESLAND:
Wim Andela
Van Wageningenstraat 43
8934 CH Leeuwarden
Tel. 058-2882693

• NOORD BRABANT OOST:
Domin Dalessi
Heibeekstraat 32
5662 EG Geldrop
Tel. 040-2855216
D.Dalessi@consunet.nl

Nieuw !!

•A'DAMSE WATERLEIDINGDUINEN:
Jan Tolner
Vogelenzangseweg 21
2114 BA Vogelenzang
Tel. 023-5233592
j.tolner@gwa.nl

•DRENTHE en GRONINGEN:
Dick van Dorp
Domcapittel 14
9411 MH Beilen
Tel. 0593-525620

•NOORD BRABANT WEST:
Rombout van Eekelen
Hoefblad 63
4102 JS Culemborg
Tel. 0345-476695
r.van.eekelen@buwa.nl

•DUINEN ZUID-HOLLAND/GOUDA
Conn Barrett
Alexandrine Tinneplein 122
2331 PP Leiden
071-5790341
conn@rmv.nl

•TWENTE:
Harry Koenhorst
Fien de la Marstraat 27
7558 MB Hengelo
Tel. 074-2773351
hkoenhorst@hotmail.com

•LIMBURG:
Ton Lenders
Groenstraat 106
6074 EL Melick
Tel. 0475-537045
ajw.lenders@wolmail.nl

•DUINEN ZUID-HOLLAND/GOUDA
Frans Hagedoorn
Minnebroersgracht 24
2312 RW Leiden

•ACHTERHOEK:
Jan Stronks
Gen. Berenschotweg 43
7103 AK Winterswijk
Tel. 0543-521967
janstronks@staringadvies.nl

•FLEVOLAND
Jeroen Reinhold
Botter 14-03
8232 JP Lelystad
Tel. 0320-294939
reinhold@landschapsbeheer.net

•DUINEN EILANDEN
Annie Zuiderwijk, RAVON
Postbus 94766
1090 GT Amsterdam
Tel. 020-5256624
zuiderwijk@science.uva.nl

• VELUWEZOOM E.O.
Ronald de Boer
Teteringenstr. 145
6844 DC Arnhem
Tel. 026-3816420
rj.deboer@pinkroccade.com

Nieuwsbrief nr. 25 is bestemd voor alle medewerkers van het Meetnet Reptielen

Redactie Nieuwsbrief en
Coördinatie Meetnet Reptielen: Annie Zuiderwijk
Universiteit van Amsterdam
Postbus 94766
1090 GT Amsterdam
Tel. 020 - 525 6624 Fax. 020 - 525 5402
e-mail: zuiderwijk@science.uva.nl

Overige Medewerkers Meetnet Reptielen: Axel Groenveld: 020-5257332, groenveld@science.uva.nl
Ingo Janssen: 020-5257332, ijanssen@science.uva.nl
Gerard Smit: 020-5256624, gerard.smit@net.hcc.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee: Sjoerd Bakker, Ben Daemen, Harm Hofman, Tom v.d. Mey, Cridi Moors, Teun Veldman, Johan Zwanenburg

MEETNET REPTIELEN IS EEN PROJECT VAN RAVON WERKGROEP MONITORING
in samenwerking met - met subsidie van
Centraal Bureau voor de Statistiek, Expertise Centrum-LNV, Universiteit van Amsterdam

Meetnet Reptielen - Nieuwsbrief

Voorjaar 2003 Nieuwsbrief nr 26 *RAVON Werkgroep Monitoring*

Inhoud van Nieuwsbrief 26 pag.

DROOG	1
Hazelworm	1
Meetnet Reptielen weer gegroeid	2
Kaart TRAJECTEN - 2002	3
Hagedissen in 2002	4
Slangen in 2002	5
Muurhagedis buiten Fronten	6
Recordjaar 2002	7
Hazelwormen Onderlangs	8
Ringslang handhaaft zich	9
Afname Levendbarende hagedis	10
Zandhagedis nader verklaard	11
Adders en laagveen	12

DROOG IS HET OP MIJN RINGSLANGTRAJECT en droog is het in de duinen. Op weg naar mijn hagedissen stek aan het Vogelmeer kruis ik een zandwoestijn. Vele hectares vergrast duin zijn in kaal zand omgetoverd. Tot mijn opluchting is een stukje van het 'nachtegalenbos' overeind gebleven. Het is nog te vroeg om te horen of de nachtegalen hun gereduceerde verblijfplaats weer willen bezetten. In de woestijn zijn ook watertjes gemaakt: kraakhelder ondiep water waar nog geen kruid of dier te vinden is. Een meer dat drie jaar geleden al tot stand kwam is wèl al bezet door *Bufo bufo*, de gewone pad. Hier is echt goed te zien hoe droog het is. Het meer is namelijk half drooggevallen en opgesplitst in zeven delen, wat vorig jaar pas aan het eind van de zomer gebeurde. Overal is het water ondiep, in enkele, de grootste delen, lopen mannetjes padden en uit gepaarde koppels komen eislierten. Lange pasgelegde snoeren fonkelen in de zon. Het knorren van de mannetjes heeft iets tevredens in mijn oren. Het plaatje is ook mooi: de padden zijn schitterend van kleur in de zon en heel goed zichtbaar in het ondiepe, onbegroeide en blinkendheldere water. Ook niet zonder gevaar. Langs de randen van de waterplassen liggen talloze lijken van zowel mannetjes als vrouwtjespadden, aangepikt en meer of minder leeggegeten. De boosdoeners hebben in het vochtige zand hun pootafdrukken achtergelaten en bevinden zich in de struiken rondom het meer. Kraaien en spreeuwen.

Geen zandhagedis te bespeuren op mijn traject. Het is erg droog. Zou dat van invloed kunnen zijn op het verschijnen van de zandhagedissen? Ik zie nauwelijks voorjaarsviooltjes en al helemaal geen winterpostelein. Op de terugweg, langs het paardenpad zie ik normaliter vroege hagedissen. Oh jee, ook hier ingrepen. Dit deel van het traject is gesneuveld. Opgeofferd aan 'verbetering infrastructuur toeristische voorzieningen' of zoiets dergelijks,

AZ

Foto: Jelle Hofstra

Uit het veld

Boomfeest met hazelwormpjes
Harm Hofman speelde ons een zeer aardige én zeldzame waarneming door. Woensdag 26 maart, boomfeestdag, was Harm met enkele kinderen op de hei bij Wolfheze bezig met het uitgraven van dennen. Tijdens dit uitgraven kwamen er twee jonge hazelwormpjes naar boven!

Meetnet Reptielen weer gegroeid

Het Meetnet Reptielen blijft doorgroeien. In 2002 kregen we van maar liefst 306 trajecten gegevens. Dat is een forse stijging ten opzichte van 2000 en 2001 toen er van 245 trajecten gegevens binnen kwamen. Deze stijging komt enerzijds door trajecten die in 2002 zijn opgestart, en ook zijn er oude trajecten opnieuw bemand.
De figuur hieronder laat de continuïteit van het Meetnet zien: zo werden er in 2002 nog altijd 52 trajecten onderzocht van de 81 die ook al in 1993 gelopen werden.

Bijschatten
Trajecten die om welke reden dan ook niet gelopen zijn worden bijgeschat. Dat bijschatten geschiedt aan de hand van resultaten van wèl gelopen trajecten in dezelfde regio.
Voor de betrouwbaarheid van de reeksen is het wel zaak dat jaarlijks zo'n 2/3 van alle trajecten daadwerkelijk wordt gelopen, dus niet al te veel bijschatten. Afgelopen jaar kregen we dus van 306 trajecten gegevens binnen terwijl er 90 zijn bijgeschat Dat betekent dat nog geen 25% is bijgeschat. Met deze resultaten hebben we een dataset opgebouwd waarmee betrouwbare conclusies mogelijk zijn.

Verdere uitbreiding
Aangezien we nu voor alle soorten betrouwbare landelijke trends kunnen geven lijkt de hoofd doestelling van het Meetnet verwezenlijkt te zijn. HOERA!
Wat willen we nog meer?
Voor enkele soorten hebben we niet in alle regio's een goede dekking. Zo zien we graag nog enkele trajecten in Twente en de achterhoek. Ook in Noord-Brabant zoeken we nog trajecten met name in leefgebieden van de hazelworm. In het Heuvelland zijn nog enkele trajecten nodig om zowel hazelworm als levendbarende hagedis voor deze streek goed te kunnen volgen. Ook nieuwe trajecten waar de gladde slang geteld kan worden blijven welkom.

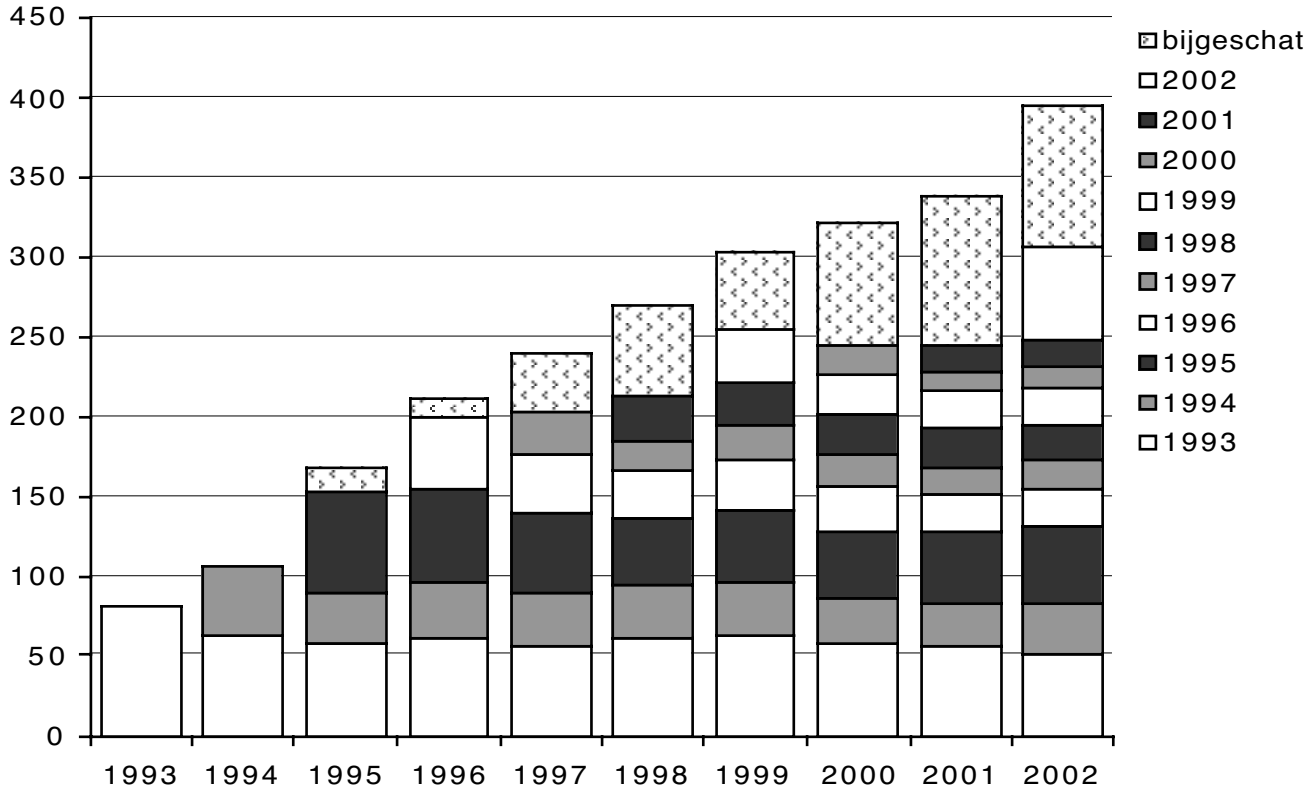

HET MEETNET REPTIELEN IN 2002 - TRAJECTEN

Trajecten Meetnet Reptielen in 2002

- ● *Traject dat in 2002 gelopen is*
- ○ *Traject dat niet gelopen is in 2002*
- ✸ *Traject dat in 2002 voor het eerst gelopen is*

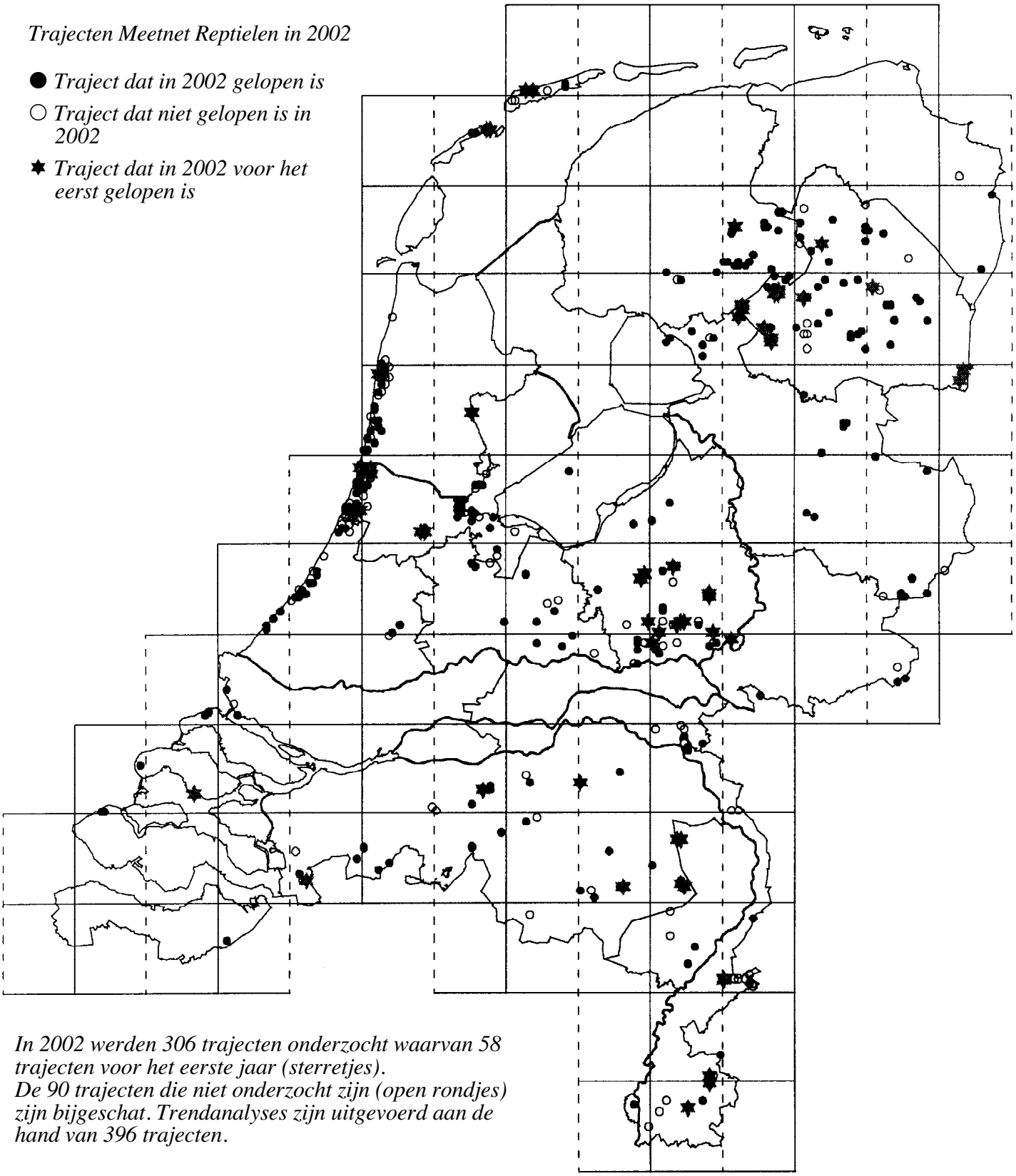

In 2002 werden 306 trajecten onderzocht waarvan 58 trajecten voor het eerste jaar (sterretjes).
De 90 trajecten die niet onderzocht zijn (open rondjes) zijn bijgeschat. Trendanalyses zijn uitgevoerd aan de hand van 396 trajecten.

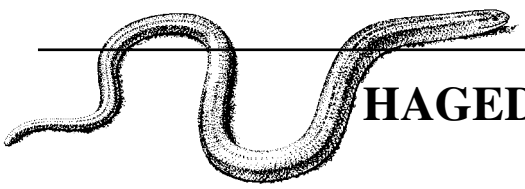

HAGEDISSEN – landelijke trends tot en met 2002

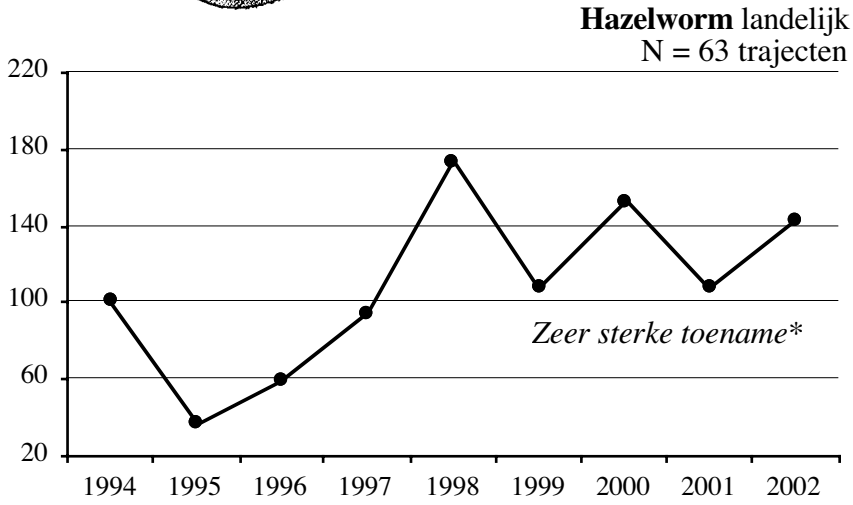

Hazelworm
Voor het eerst sinds de start van ons Meetnet kunnen we ook voor de hazelworm een significante trend geven: de hazelworm vertoont een zéér sterke toename. Afgelopen jaar zijn er méér hazelwormen gezien dan in voorgaande jaren. Vooral in het Uffelterveen (Dr), Onderlangs (zuidrand Veluwe) en op de Hoge Fronten (Maastricht) werden veel hazelwormen gezien. Ook de (nieuwe) plaatjes-trajecten bleken goed voor meerder waarnemingen van deze 'moeilijke' soort die we toch langzamerhand goed kunnen volgen.

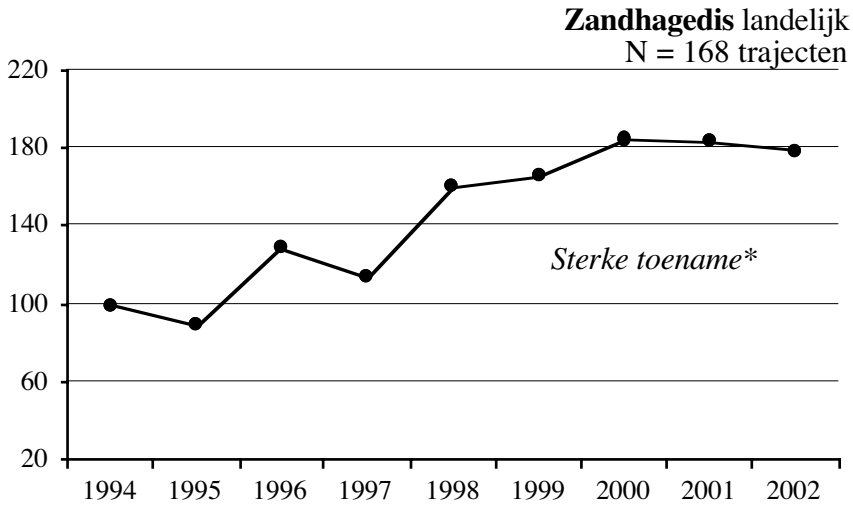

Zandhagedis
De zandhagedis is met 168 trajecten zéér goed vertegenwoordigd in het Meetnet. Het gros van deze trajecten ligt in de duinen (111 trajecten) waar de soort significant zéér sterk toeneemt. In het binnenland (57 trajecten) is de toename minder spectaculair en zegt de trend: significant matige toename.
De grootste aantallen werden gezien in de duinen (Berkheide en de Blink) en in Utrecht (de Leusderheide en Heidestein Bornia). Zie voor details verderop in de Nieuwsbrief.

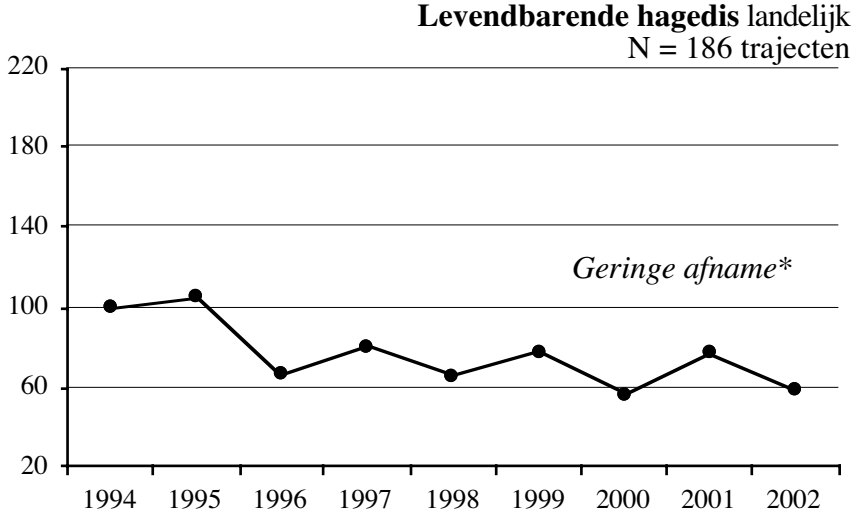

Levendbarende hagedis
Het zorgenkindje onder de inheemse reptielen ging het ook in 2002 niet voor de wind. In alle regio's scoort de soort lager dan in 2001, vandaar de landelijke trend: significant geringe afname. Het meetnet voor deze soort is vrijwel compleet en omvat maar liefst 186 trajecten. Grote aantallen werden gezien in de omgeving van Waalre, op de Brunssummerheide, het Balloërveld, het Bargerveen en op Luchtmachtbasis de Peel.

*In deze indexgrafieken geeft een * een statistisch significante trend aan. Deze trend is berekend over de laatste vijf jaar van monitoring*

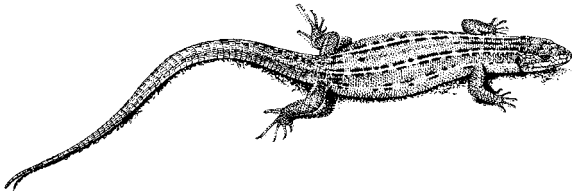

SLANGEN – landelijke trends tot en met 2002

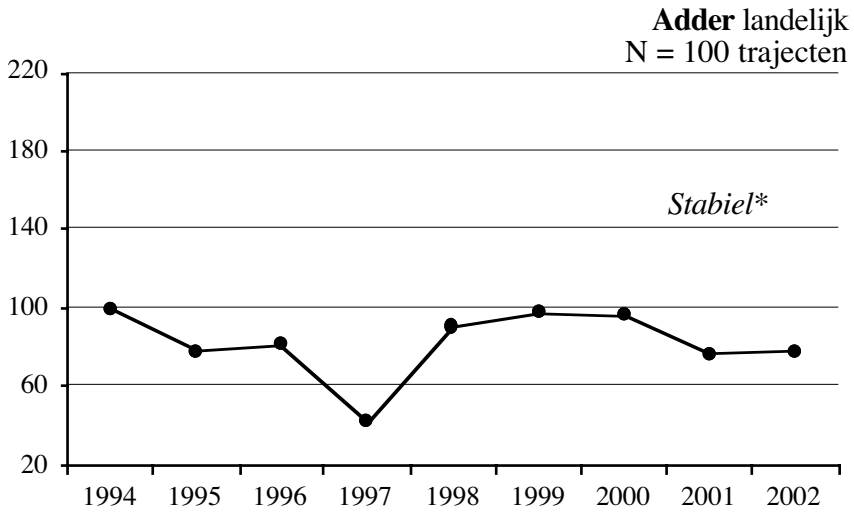

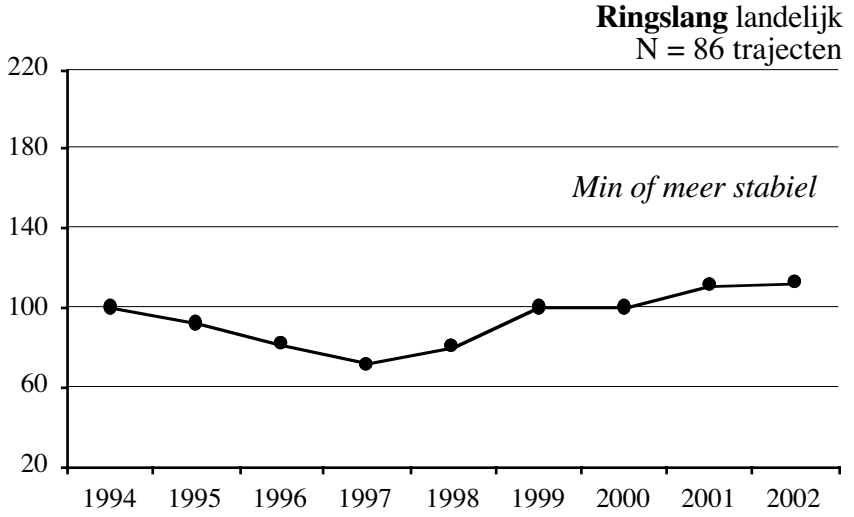

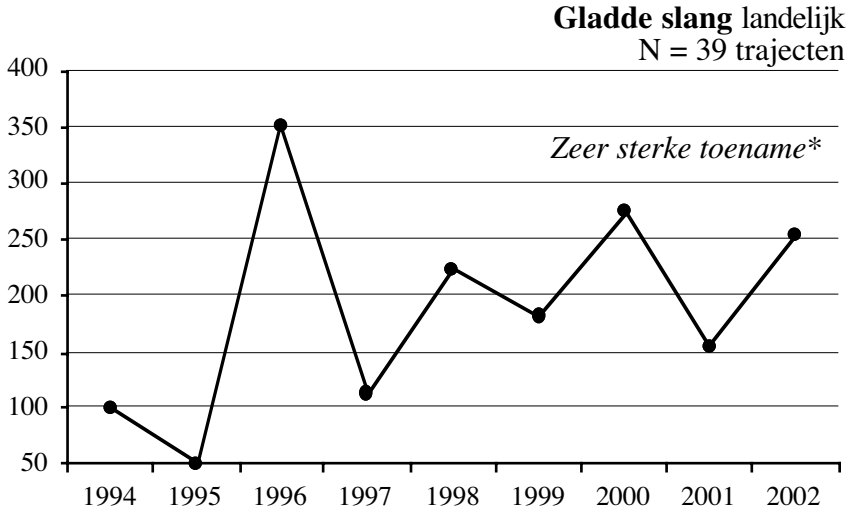

*In deze indexgrafieken geeft een * een statistisch significante trend aan. Deze trend is berekend over de laatste vijf jaar van monitoring.*

Adder
De adder lijkt zich te handhaven op het niveau van vorig jaar en is over het hele land bezien de laatste vijf jaren stabiel.
Tussen de diverse regio's zijn er wel grote verschillen, hier wordt verderop in deze nieuwsbrief op ingegaan. Vergeleken met andere jaren zijn er in 2002 ontzettend veel adders gezien, hetgeen voor een groot deel op het conto komt van enkele nieuwe trajecten. Het Bargerveen (Dr) spant de kroon, hier werd op drie trajecten 451 keer 'n adder gezien! Ook in het Haaksbergerveen (Twe) de Duurswouderheide (Fr) en het Eesveen (Ov) werden veel adders gezien.

Ringslang
De ringslang handhaaft zich op het niveau van vorig jaar, de soort is min of meer stabiel gebleven. Het netwerk van de ringslang omvat 86 trajecten die het gehele areaal van de ringslang omvatten. Grote aantallen ringslangen werden gemeld uit het Kuinderbos, Onderlangs (zuidrand Veluwe), het Uffelterveen (Dr) de Schietbaan bij Fochteloo en enkele trajecten rond het IJmeer (A'dam), ook voor deze soort dus goede scores in diverse regio's. Waarnemingen van juvenielen waren schaars.

Gladde slang
In de vorige Nieuwsbrief was al gezegd dat 2002 een goed jaar was voor de gladde slang. De trend bevestigt dit: de gladde slang kent een significante zéér sterke toename! Hoewel we enkele jaren geleden twijfelden of deze soort binnen het Meetnet gevolgd kon worden lijkt het er nu op dat ook deze lastig waarneembare soort gemonitoord kan worden. Het aantal locaties waar de gladde slang gezien wordt is uitgebreid tot 39 trajecten. Het verschijnen van de gladde slang op enkele al lang lopende trajecten (zie Nieuwsbrief 25) geeft aan dat op meer plekken rekening gehouden mag worden met deze soort. De trajecten in de Deurnsche Peel waren ook dit jaar weer goed voor tientallen gladde slangwaarnemingen. Opvallend zijn de 7 juvenielen die op de Veluwe werden gevonden.

MUURHAGEDIS ook buiten de Fronten

Recente inventarisaties hebben aangetoond dat de muurhagedis in Maastricht niet beperkt is tot de Hoge- en Lage Fronten. In de vorige Nieuwsbrief was al te lezen dat ook op en rond het spoor en op het terrein van een autorecyclingbedrijf muurhagedissen zijn waargenomen. Het staat nu vast dat muurhagedissen ook buiten de Fronten voorkomen.

De Hoge Fronten
Al sinds eind jaren negentig ligt het aantal adulte dieren hier rond de 100 waarmee de draagkracht van het gebied lijkt bereikt. De sterke stijging van het aantal juvenielen vanaf halverwege de jaren negentig hangt waarschijnlijk samen met de warme (na)zomers van de afgelopen jaren. Die nieuwe aanwas kan het gebied niet uit, want de Hoge Fronten worden door een drukke verkeersader gescheiden van andere potentiële leefgebieden, en dat is jammer.

Lage Fronten

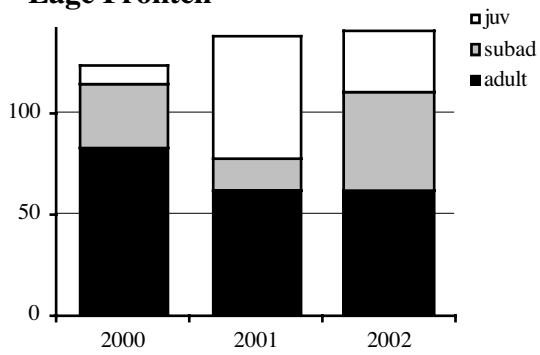

Hoge Fronten
Bron: CNME, Maastricht

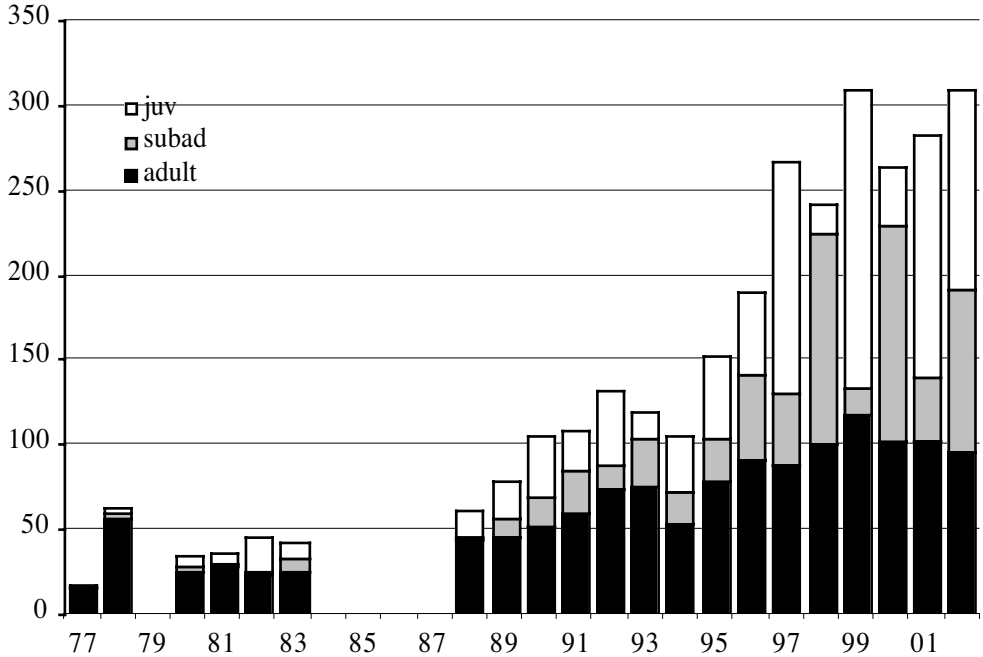

De Lage Fronten
Dit tweede bolwerk van de muurhagedis wordt sinds 2000 gemonitoord. De aantallen muurhagedissen zijn onverwacht hoog (zie figuur). De Lage Fronten hebben wèl aansluiting naar aanliggend potentieel leefgebied, te beginnen met het spoorwegemplacement, onder andere.

Spoorwegemplacement en andere nieuwe vindplaatsen
De muurhagedis komt voor op het spoorwegemplacement, en langs een spoorlijntje richting België, en ook nog op een autorecyclingbedrijf. Tezamen herbergen deze plekken naar voorzichtige schatting zo'n zestig muurhagedissen.

Toekomst
Er zijn plannen om de nu bekende leefgebieden met elkaar in contact te brengen om zodoende een groter leefgebied te creëren waardoor de muurhagedis voor Nederland op de lange termijn behouden kan worden. Daarvoor zijn dure maatregelen, zoals ecoducten nodig. Het is maar helemaal de vraag of die in het huidige politieke klimaat gerealiseerd kunnen worden. Uitbreidingsmogelijkheden zijn er vooral langs het spoorlijntje en daaraan grenzende steenstort.
Al met al lijkt het erop dat de muurhagedis in Maastricht tegen de verdrukking in bezig is met een bescheiden opmars. Hoewel de warmere zomers van de afgelopen jaren hieraan zullen hebben bijgedragen is dit toch vooral een compliment aan diegenen die zich de afgelopen jaren hebben ingespannen voor dit buitenbeentje tussen de inheemse reptielen

ALLE RECORDS GEBROKEN IN 2002

Nog nooit werden er in één jaar, tijdens telrondes, zoveel reptielen gezien als in 2002.
In de tabel hieronder zijn de waarnemingen per soort opgeteld en het getal helemaal rechtsonder geeft aan hoe vaak in totaal een slang of hagedis werd waargenomen, bijna twaalfduizend keer!
De *zandhagedis* spant wederom de kroon met meer dan 4000 waarnemingen, waaronder veel (712) juvenielen.

Ook de *levendbarende hagedis* is vaker dan ooit gezien. Veel waarnemingen komen van nieuwe trajecten die nu nog geen rol hebben gespeeld in de trendberekeningen.
Het aantal waargenomen *adders* is bijna twee keer zoveel als in 2001 ook weer vooral dankzij nieuwe trajecten die in 2002 zijn begonnen in het Bargerveen en het Eesveen onder andere.
Gelukkig zijn de aantallen *hazelwormen* en *gladde slangen* dit jaar 'op niveau', in 2001 scoorden deze soorten zeer slecht. wat zeker ook te maken had met de MKZ-tragedie. Bij de gladde slang valt verder op dat er nauwelijks juvenielen zijn waargenomen. De jonge gladde slangen zijn betrekkelijk vroeg geboren en hadden elkaar niet nodig om op temperatuur te blijven, dus is er nauwelijks clustering geweest, en dus minder kans op waarnemingen van juvenielen. Wèl zo veilig!

Veel telrondes
Niet alleen kwantitatief maar ook kwalitatief is het Meetnet gegroeid. Werd een traject vorig jaar gemiddeld zo'n 5.4 keer bezocht, afgelopen jaar werden de trajecten 6.1 keer bezocht. Wel moet gezegd worden dat de frequentie telrondes nogal verschilt van het ene en het andere traject. Het maximum aantal bezoeken was 41, ook zijn er trajecten met 20 bezoeken. Daartegenover waren er 42 trajecten waar maar één of twee telformulieren van binnenkwamen.

Makkelijk en moeilijk te scoren
Kijken we naar het aantal trajecten waar een soort *niet* gezien wordt en waar-ie *wèl* gezien wordt, kolommen 2 en 3, dan kunnen we het volgende opmerken. De hazelworm is op 18 trajecten niet gescoord, en 37 trajecten wèl, dat is op 68% van de trajecten. Voor de overige soorten ontlopen die percentages elkaar héél weinig. Zo is de zandhagedis op 88% van de zandhagedistrajecten gescoord; de levendbarende hagedis op 87%; ook de adder op 87%; de ringslang op 81% en de gladde slang op 75%. Voor laatstgenoemde soort is dat opmerkelijk hoog.

We mogen wel zeggen: 2002 was het jaar van de gladde slang.

SOORTEN	trajecten die in 2002 bezocht zijn waar de soort **NIET** gezien is	trajecten die in 2002 bezocht zijn waar de soort **WEL** gezien is	aantallen in 2002		
			volwassen en halfwas dieren	juvenielen	totaal
hazelworm	18 trajecten	37 trajecten	340	8	348
zandhagedis	15 trajecten	114 trajecten	3607	712	4319
levendbarende hagedis	22 trajecten	143 trajecten	3459	478	3937
muurhagedis	0 trajecten	2 trajecten	304	149	453
gladde slang	8 trajecten	24 trajecten	170	40	210
ringslang	17 trajecten	72 trajecten	948	35	983
adder	12 trajecten	78 trajecten	1464	66	1530
totaal	**306 trajecten zijn onderzocht**		**10292**	**1488**	**11780**

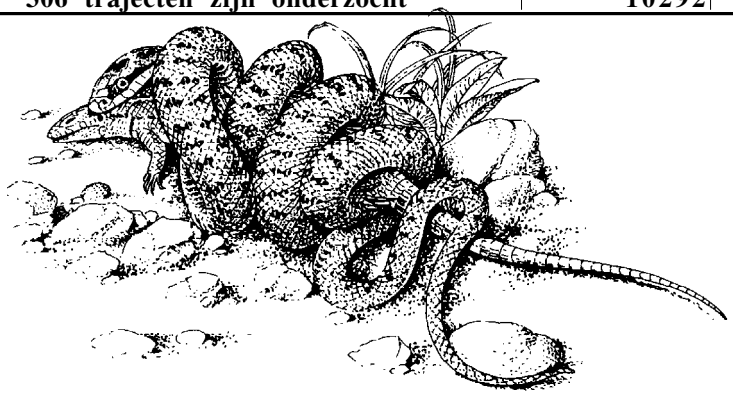

Ringslang braakt zijn prooi uit, een gewone pad. Foto: Annie Zuiderwijk

RAVON-dag 2003

De traditionele RAVON-dag zal dit jaar in het teken staan van tien jaar Meetnet Reptielen. Omdat we jarig zijn willen we flink uitpakken: naast lezingen door ons, het landelijk coördinatieteam, streven we er ook naar om enkele bijdragen van onze waarnemers, de mensen uit het veld, te presenteren op deze dag. Heb jij een leuk onderwerp en durf je dit voor een groot publiek te presenteren, geef ons dan een seintje zodat het één en ander kortgesloten kan worden.
De RAVON-dag vindt traditioneel plaats op de derde zaterdag van november (de 22ste). Plaats van handeling is de Beta-faculteit van de Katholieke Universiteit Nijmegen. De details van deze dag zullen in zomernieuwsbrief worden aangekondigd.

Bericht van een hazelwormwaarnemer

De grens van Veluwe en Uiterwaarden bij Wageningen vormt een bijzonder biotoop waar zowel hazelworm als ringslang zich thuis voelen. Johan Zwanenburg monitoorde daar tot voor kort. Hij begrijpt niets over het 'geklaag' in Nieuwsbrieven dat de hazelworm zo'n moeilijk waarneembare soort is. Hij ziet ze met regelmaat op zijn traject, 'Onderlangs' genaamd.

Op zich is 'Onderlangs' wel uniek: het is een abrubte overgang van de zuidgerichte, beboste erosiehelling (30 meter hoog!) van de Wageningse stuwwal naar de uiterwaarden met open ruig grasland. Voor de ringslangen vormt deze combinatie bijkans het ideale biotoop. Dat zal nog beter worden omdat de droge productiegraslanden 'omgenatuurbouwd' worden tot een moerasgebied. Van de hazelwormen heb ik echter niet het idee dat zij van de uiterwaarden profiteren. Ik neem aan dat zij dik tevreden zijn met het relatief open hellingbos en de grasberm onderaan de hellingvoet langs het fietspad. Ik heb alleen in de berm hazelwormen gezien, maar dat geldt bijna ook voor de ringslang. Echter, grasbermen onderlangs een zuidgerichte boshelling zijn natuurlijk wel meer in Nederland te vinden en dan zouden op die plekken ook regelmatig hazelwormen gezien moeten worden. Levenbarende hagedissen zullen zich daar ook wel thuis voelen, maar die ontbreken op de Wageningse berg. Het kan zijn dat dit type bosrand op de overgang naar cultuurgrasland weinig door herpetologen wordt bekeken. Tsja, waarom zie ik zo vaak hazelwormen? Is het puur de helling of spelen rivier en uiterwaarden een rol? Heel misschien is mijn looptempo een factor. Ik loop langzaam en scan bij wijze van spreken elke vierkante decimeter. Soms moet je zo kijken, soms glimt een hazelworm je al tegemoet. Toen ik eens een foto maakte en daarna mijn clipboard weer oppakte zag ik dat 20 cm vanaf het clipboard een hazelworm lag waarvan enkele centimeters te zien zijn. Ik kan me daarom wel voorstellen dat veel hazelwormen worden gemist omdat te snel wordt gekeken.

Johan Zwanenburg

Ringslang handhaaft zich

Veel ringslangen in het Noorden
De ringslang doet het vooral goed op de zandgronden van Friesland en Drenthe: de soort vertoont hier een significant *zéér sterke toename*. De komende jaren zullen moeten uitwijzen of deze toename doorzet maar met een provinciaal soortbeschermingsplan voor deze soort in Friesland (Nieuwsbrief 24) lijkt de toekomst voor deze opportunist veilig gesteld. Gezien de toename in aantallen en het specifieke zwerfgedrag lijkt een herkolonisatie van oude leefgebieden zelfs weer actueel, wees dus bedacht op een ringslang als je in Friesland of Drenthe verblijft!

Randstad
De trajecten in de Randstad laten eenzelfde beeld zien als de voorafgaande jaren: de soort is hier *min of meer stabiel*. Binnen de Randstad zien we dat de ringslang het in moeras beter doet de laatste jaren dan in de stedelijke gebieden. Zo zijn er op het traject bij Reeuwijk door nogal rigoureuze beheersmaatregelen minder slangen gezien dan voorgaande jaren. Werden hier de voorgaande jaren altijd zo'n 50 ringslangen gezien, in 2002 waren het er slechts 23. Ook langs het spoor in Amstelveen werden afgelopen jaar minder slangen gezien, een waarnemerswisseling kan hier mede debet aan zijn. De verwachte negatieve invloed van IJburg begint misschien ook al zichtbaar te worden, hoewel de grote klappen hier nog moeten vallen. We houden ons hart vast.

Muiderkruitfabriek
Weer een forse tegenvaller voor de ringslang in stedelijk gebied is het voornemen van de gemeente Muiden om in het Muiderbos waar de kruitfabriek huist, waar niemand mag komen en waar het een eldorado voor ringslangen is, om daar de fabriek op te heffen en uiteindelijk een woonwijk te laten verrijzen, Het Muiderbos is nu nog de back-yard van de slangen die op de Muiderdijk gezien worden. Die dijk is op zichzelf absoluut onvoldoende. Het wordt nijpend rond het IJmeer.....

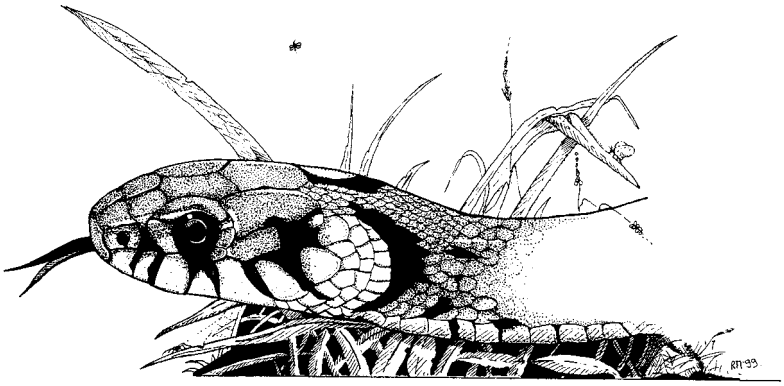

Tekening: Rondald Messemaker

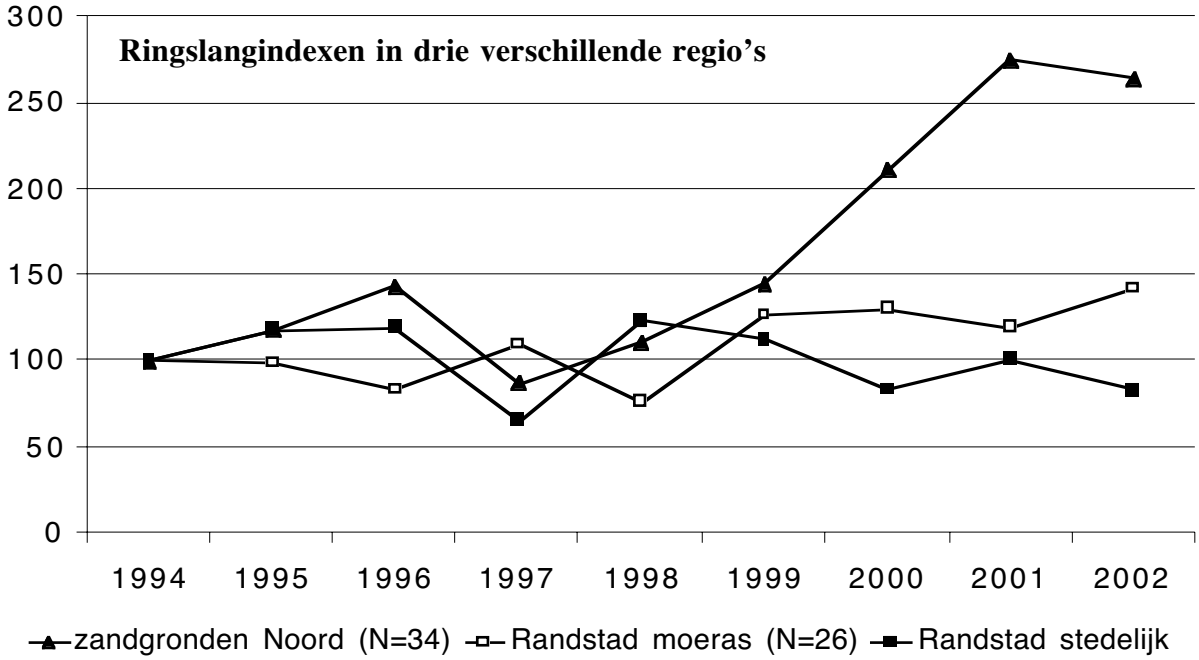

Afname Levendbarende hagedis

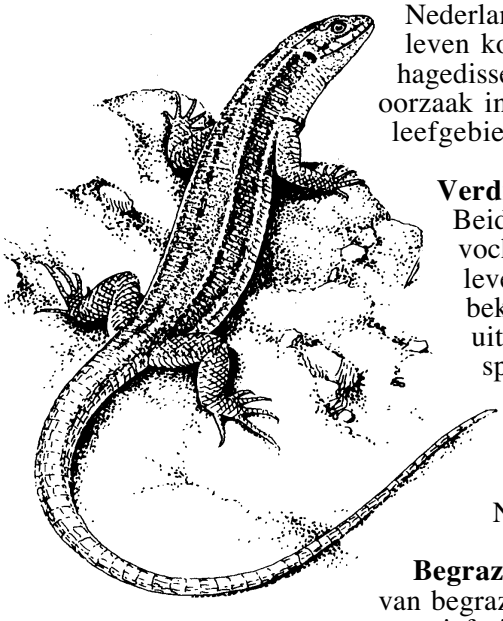

‘s Lands meest algemene en wijdst verspreide reptiel heeft het moeilijk de afgelopen jaren: sinds 1995 laat de landelijke trend van deze soort een afname zien. Wat is hier aan de hand?

Regionale verschillen
Onderstaande grafiek laat de trends van Noord-, Midden- en Zuid-Nederland zien. Sinds 1999 lopen die trends synchroon, alleen blijft de Levendbarende hagedis in Noord-Nederland op niveau; in Zuid-Nederland is de afname matig; in Midden-Nederland is de afname fors. Ook de adder gaat in Midden-Nederland achteruit. Waar adders leven komen ook levendbarende hagedissen voor, dus mogelijk ligt de oorzaak in de gemeenschappelijke leefgebieden.

Verdroging?
Beide soorten prefereren vochtige habitats. Van de levendbarende hagedis is bekend dat-ie gevoelig is voor uitdroging. Echter, verdroging speelt ook in het zuiden en ook in het noorden. We hebben geen aanwijzingen dat die problematiek in Midden Nederland sterker is.

Begrazing?
van begrazing is bekend dat het negatief uitwerkt op de levendbarende hagedis. Begrazing wordt absoluut veel toegepast in Midden Nederland maar is niet beperkt tot die gebieden. Zowel in het noorden alsook in het zuiden van Nederland zijn Hooglanders, Galloways, Koniks en andere grazers actief in natuurgebieden.

Competitie?
In Midden-Nederland komt de levendbarende hagedis vaak samen voor met de zandhagedis. Dat is in het noorden en zuiden niet het geval. In Nieuwsbrief 24 hebben we veel aandacht besteed aan het samen voorkomen van zand- en levendbarende hagedis (zie bijdragen van Ronald de Boer en Wim de Wild) en aan mogelijke competitie.

Addertje!
De achteruitgang van de levendbarende hagedis is al met al niet eenvoudig te verklaren en waarschijnlijk niet eenduidig, een complex van factoren.
Daarnaast schuilt er nòg een addertje onder het gras. Het komt voor dat monitoorders met adders op hun traject, deze zó geweldig vinden dat er geen aandacht overblijft voor de levendbarende hagedis, zodat-ie niet meetelt. Enigszins begrijpelijk; je stelt ook je ogen anders in voor adders dan voor hagedissen. Maar....., “WEL MEETELLEN a.u.b.!”

Indexen van de levendbarende hagedis in drie regio's

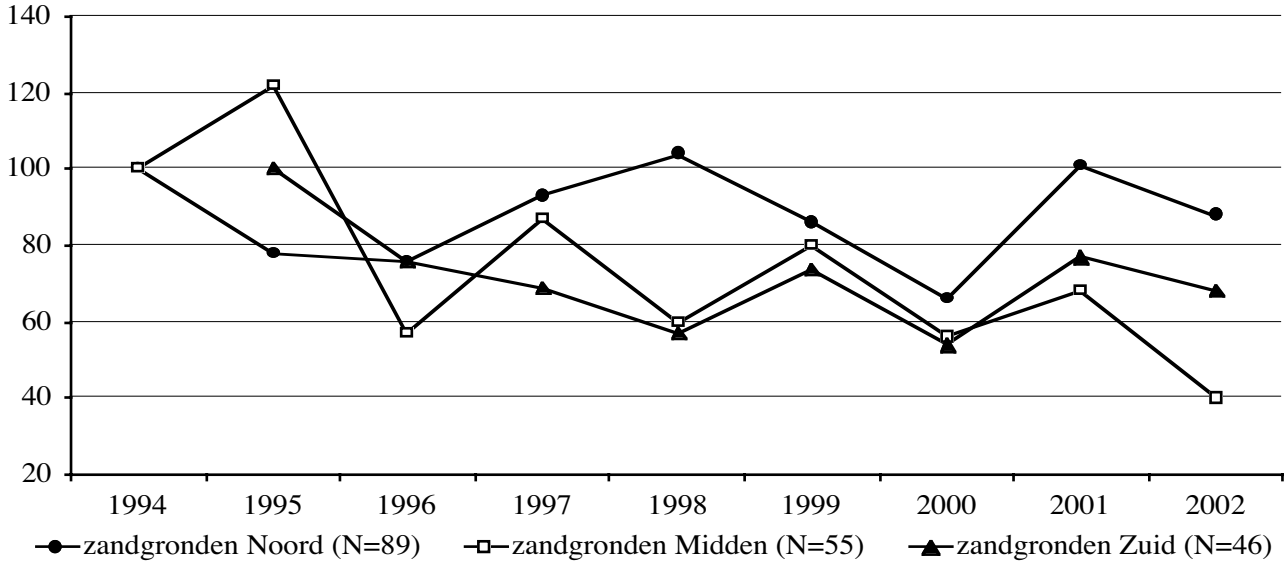

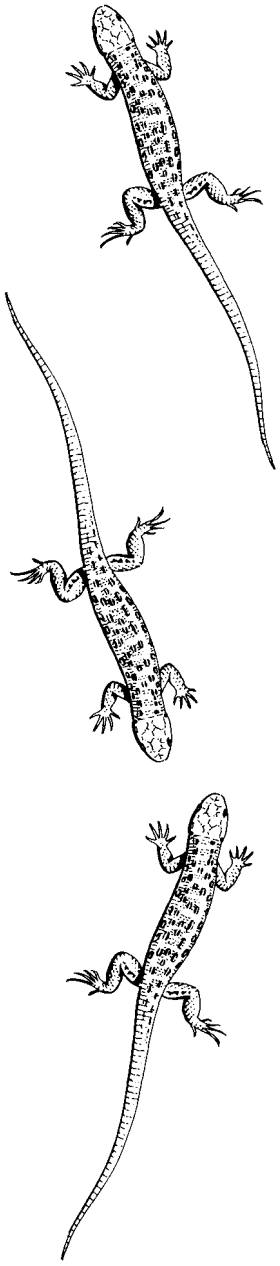

De zandhagedis nader toegelicht

Landelijk gezien gaat het de zandhagedis voor de wind (zie blz. 4). De landelijke trend laat een (significant) sterke toename zien. Een verschijnsel dat door diverse waarnemers wordt bevestigd. Vooral waarnemers van langlopende trajecten in de duinen vertellen dat ze de laatste jaren meer hagedissen zien dan in de begintijd van het meetnet. De resultaten van het afgelopen jaar laten dan ook enorme aantallen zien. In 2002 zijn er 3607 volwassen en 712 juveniele zandhagedissen waargenomen tijdens trajectbezoeken. Dat is in bijna een verdubbeling ten opzichte van 2001.

is de groei er uit?
Uit de indexgrafiek op blz 4. blijkt dat, over het gehele land gezien, de groei er de laatste jaren enigszins uit is, hoewel de aantallen juveniele zandhagedissen onverminderd groot zijn, vooral in 2002. Op grond daarvan zouden we verwachten dat de aantallen (sub)adulten in 2003 opnieuw zullen toenemen. Dit hoeft echter niet het geval te zijn als de draagkracht van een leefgebied bereikt is en er simpelweg niet voldoende leefruimte of voedselaanbod meer is om de groei van een populatie op te vangen. De juvenielen zullen dan uitwaaieren op zoek naar nieuw leefgebied.

hei en duin verschillend
Wanneer we het verloop van de indexen van duin- en heidegebieden in het binnenland apart bekijken is duidelijk te zien dat de groei vooral in de duinen plaatsvindt ('zeer sterke toename'), in het binnenland is sprake van geringe toename.

Als we wat dieper in de gegevens duiken blijkt dat in het verleden, van 1994 t/m 1999, er in de duinen gemiddeld genomen minder zandhagedissen werden gezien dan in het binnenland. De laatste drie jaar zijn de rollen omgekeerd en worden er in de duinen meer dieren waargenomen tijdens de trajectbezoeken. Die sterkere toename in de duinen heeft tot een grotere dichtheid van zandhagedissen geleid. Mogelijk dat de zandhagedis in de duinen er in het verleden beroerder aan toe was dan in het binnenland en dan is een populatieherstel ook heftiger merkbaar.

vastelandsduinen versus Wadden
Het Meetnet Reptielen is in de duinen van het vasteland sterk vertegenwoordigd, al lange tijd. Hierdoor kunnen we van ieder duingebied afzonderlijk bepalen hoe de stand van zaken is. Daar kunnen we nu kort over zijn. In alle duingebieden verloopt de trend positief: een 'sterke tot zeer sterke toename'. Uitzondering hierop vormt de trend van de zandhagedis op de Wadden-eilanden Vlieland en Terschelling. Op beide eilanden neemt het aantal waarnemingen van zandhagedissen af. Mogelijke oorzaken hiervoor zijn besproken in Nieuwsbrief 21. Echter, voorlopig moeten we voorzichtig zijn met interpreteren omdat de waddeneilanden pas een paar jaar gemonitoord worden.

Indexen van de zandhagedis in duin en hei

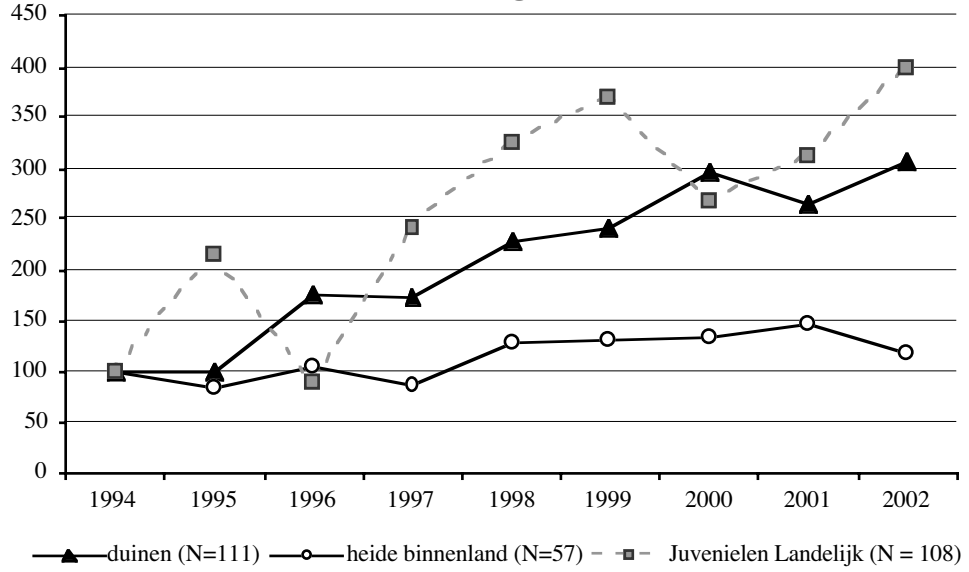

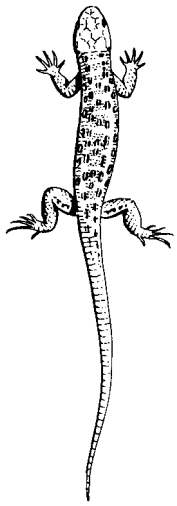

Adders op laag water zoeken

Uit de indexgrafieken op bladzijde 5 is op te maken dat de adder er momenteel niet slecht voor staat in Nederland. De landelijke trend geeft aan dat er de laatste jaren gemiddeld genomen geen grote schommelingen zijn in het aantal waargenomen adders op de trajecten: de trend is 'stabiel'. Als we de verschillende regio's apart bekijken blijkt er wel het één en ander aan de hand te zijn. De adders in de Drents-Friese heidegebieden lijken over het algemeen inderdaad weinig te duchten te hebben. Gemiddeld genomen blijft de trend al sinds 1994 rond de honderd hangen en de laatste vijf jaar zelfs iets daarboven. De adders van de hoge zandgronden van Midden Nederland daarentegen volgen grofweg dezelfde bewegingen als die van Noord-Nederland, maar veel heftiger en ook iets minder positief: De index blijft over het algemeen onder de honderd hangen. Dat de index wat heftiger schommelt is ook een gevolg van het kleinere aantal trajecten in Midden Nederland, waardoor grote aantalverschillen op één enkel traject al snel meer invloed heeft op het gehele trendverloop van de regio.

Adders in laagveen zorgelijk
Bron van zorgen zijn de populaties adders die in laagveengebied voorkomen. Vooralsnog kennen we maar één regio in Nederland met adderpopulaties op laagveen en dat is in het zuidwesten van Friesland. In twee gebieden aldaar, Oosterschar en Haulsterbos worden adders gevolgd sinds het begin van het Meetnet Reptielen en in beide gebieden staat de adderpopulatie sterk onder druk. In het Haulsterbos houdt Sjoerd Bakker, boswachter bij Staatsbosbeheer, de adders in de gaten. Al valt er momenteel niet zo veel meer in de gaten te houden, want al loopt hij nog ieder jaar zijn traject een aantal keer, adders ziet hij er sinds 1996 al niet meer.

Hakhout
Het Haulsterbos bestaat uit een voormalig eikenhakhoutbos, waar de adders op de open plekken in het bos lagen. Volgens Sjoerd is er de laatste jaren vrijwel niets in het beheer veranderd wat het achteruitgaan van de adders zou kunnen verklaren. Joure ligt echter dichtbij, dus mogelijk dat er door mensen in het verleden wel dieren zijn weggevangen. Maar Sjoerd acht het niet waarschijnlijk dat hiermee de hele populatie uitgeroeid zou kunnen worden, ook al is het nog zo'n klein gebiedje. Wellicht dat de adderpopulatie in een verder verleden al een flinke klap heeft gekregen bij het stopzetten van de hakhoutcultuur, waarna het bos zich vormde, maar dat de laatste dieren het nog lang hebben uitgehouden op de open plekjes in het bos. Mogelijk dat inteelt vervolgens de genadeklap heeft toegediend aan de laatste adders in dit geïsoleerde leefgebied. Sjoerd heeft

Adderindexen in verschillende regio's

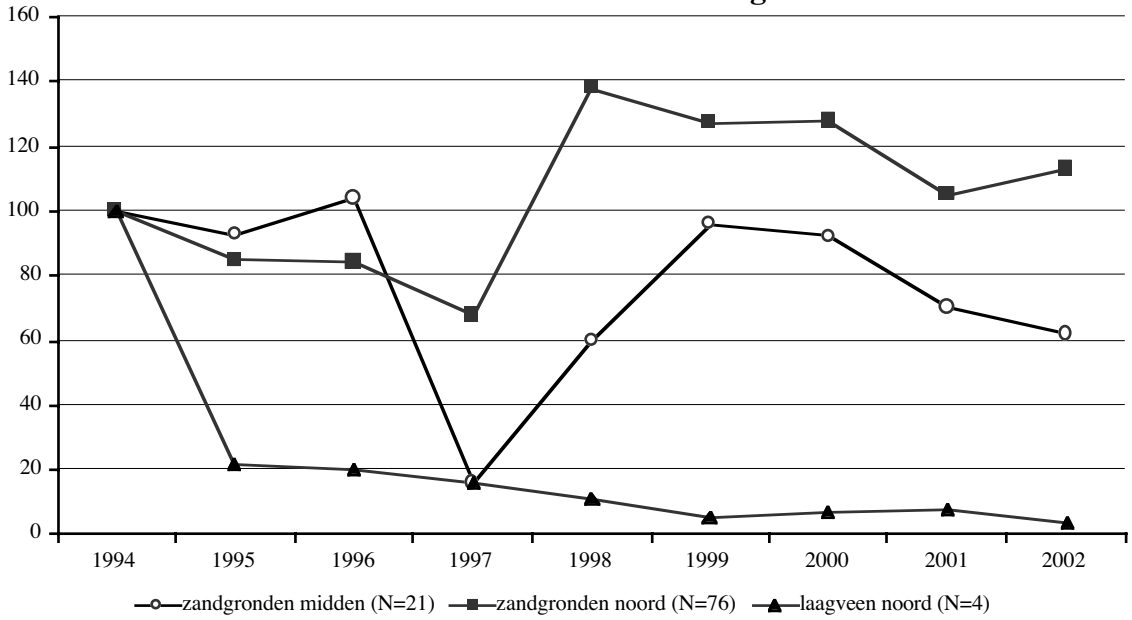

echter nog hoop. Enkele jaren geleden is er nog een dier gezien op één van de voormalige weilandjes in het bos. Daar gaat hij komend jaar zijn zoektocht op richten.

Oosterschar
Hoewel het gebied iets groter is, is ook de adderpopulatie in het nabijgelegen Oosterschar niet erg groot. In dit gebied, waar Teun Veldman de adders zeer intensief volgt, is het aantal vindplaatsen op de vingers van één hand te tellen. Ook het aantal adders wat daar ligt houdt niet over. Daar komt nog eens bij dat de populatie sterk onder druk staat als gevolg van diverse ingrepen. Zo is een gedeelte van het gebied ingericht als wetland. Hiervoor is omstreeks 1999 het waterpeil flink opgezet. Weg adders, en ook weg looproute. Teun ging met de lieslaarzen aan nog wel kijken; adders waren niet meer te vinden. De waterpeilverhoging van dit deel van het gebied had tot gevolg dat behalve de adders, ook recreanten verhuisden naar een hoger liggend deel van Oosterschar. De pech wil echter dat juist langs het overgebleven wandelpad een andere ligplaats van adders voorkwam. Door de verhoogde recreatiedruk van wandelaars en loslopende honden nam de verstoring zodanig toe dat ook hier het aantal adders afnam.

beheer
Ook over twee andere vindplaatsen in Oosterschar maakt Teun zich zorgen. Op één van deze plekken staat het waterpeil dit jaar ook behoorlijk hoog, al zijn de overwinteringsplaatsen gelukkig wel droog gebleven. Maar hier neemt zowel de verstoring door recreanten, als de verruiging met braam en berkenopslag toe. Elders in het gebied is de laatste van de vier vindplaatsen juist in september vrij rigoureus gemaaid, strak langs de bosrand af. Waarschijnlijk zijn daarbij de adders, inclusief de jongen, weggemaaid. Juist doordat het zo'n kleine populatie is, met een beperkt aantal vindplaatsen, kunnen dit soort onbedoelde beheersfouten grote gevolgen hebben. Teun heeft echter goed contact met de beheerder, die rekening wil houden met de adders, zodat dit soort dingen in de toekomst niet hoeven te gebeuren. Het zou zonde zijn als deze laatste geïsoleerde adderlocaties op laagveen zouden verdwijnen. Dan hebben we alleen nog adders op hoogveen en zandgrond.
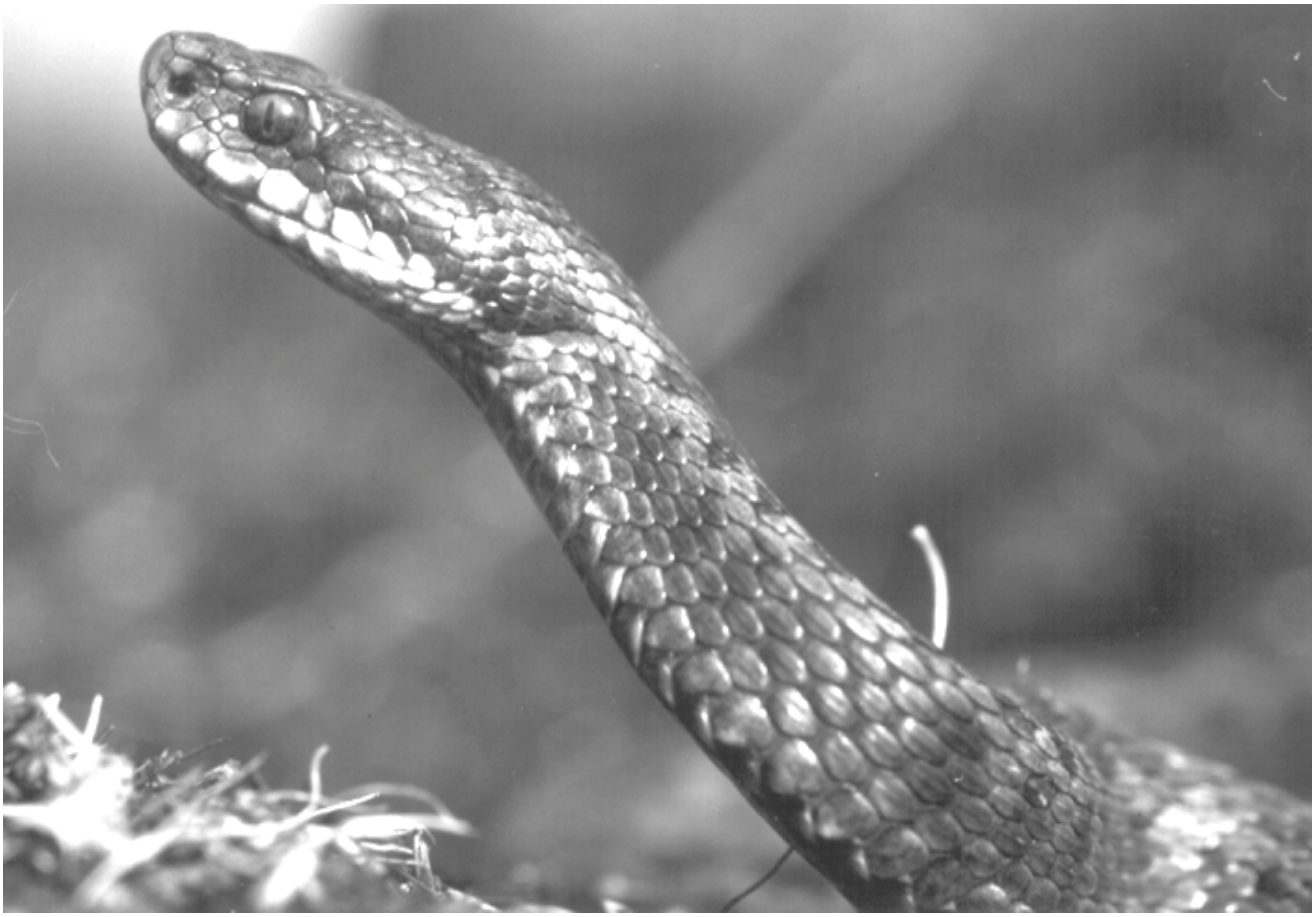
Close-up van adderkop, foto: Edo van Uchelen